

AUTO-STEREOTIPUL ETNIC LA LICEENII BÂRLĂDENI

Viorel Robu,
Universitatea „Petre Andrei” din Iași,
Facultatea de Psihologie și Științele Educației

Introducere. O serie de cercetări românești de etnopsihologie au fost realizate de L. M. Iacob (2003) (auto-imaginea românilor și hetero-imaginea despre români), I. P. Vasilescu (1997, 1998) (specificul psihologic al românilor din diferite regiuni istorico-geografice, surprins prin intermediul Chestionarului de Personalitate Berkeley), P. Popescu-Neveanu și colaboratorii (1997) (specificul psihologic al românilor, comparativ cu specificul psihologic al altor etnii – maghiari, germani, rromi), S. Chelcea și colaboratorii (1996, 1998) (auto-stereotipul etnic la studenții români și la elevii de vârstă școlară mică), ș.a.

O cercetare întreprinsă de S. Chelcea, actualmente profesor la Institutul Național de Informații, și de colaboratorii săi a vizat auto-stereotipul etnic la elevii de vârstă școlară mică, prin investigarea unui eșantion de 160 elevi în clasa a IV-a dintr-o școală bucureșteană (vezi Chelcea și colab., 1998). Este posibil, însă, ca odată cu înaintarea în vârstă, stereotipurile elevilor români despre propria lor etnie, care contribuie la configurarea treptată a sentimentului de identitate națională și de apartenență la un grup etnic și cultural, să-și modifice conținutul și polaritatea (negativă sau pozitivă), fapt care poate fi asociat experienței și maturizării personalității, pe care creșterea în vârstă le prilejuiește.

Astfel, la elevii de liceu, conținutul auto-stereotipului etnic ar putea fi îmbogățit cu noi elemente, producându-se, practic, o restructurare a vechilor conținuturi. Astfel de transformări sunt posibile, în primul rand, datorită lărgirii câmpului de activitate al gândirii adolescentului, apoi datorită maturizării, sub aspectul operațiilor și al achizițiilor, al proceselor mnemice, care facilitează evocarea activă a experiențelor personale și/sau colective trăite anterior sau a informațiilor dobândite. Un rol important îl poate juca și dezvoltarea vocabularului activ.

Scopul cercetării. Prin cercetarea pe care am întreprins-o, ne-am propus identificarea auto-stereotipului etnic în rândul liceenilor bârlădeni. Prin aplicarea unui chestionar de atribute etnice de construcție proprie, am obținut o colecție de răspunsuri care au fost prelucrate în vederea identificării conținutului auto-stereotipului etnic pozitiv la liceenii bârlădeni, respectiv a celui negativ.

Participanți. Rezultatele pe care le vom prezenta în cadrul acestei lucrări provin din prelucrarea datelor obținute de la un număr de 65 de elevi din trei clase (una de-a XI-a și două de-a XII-a), de la Colegiul Național „Gheorghe Roșca Codreanu” din Bârlad. Dintre aceștia, 40 au fost de sex masculin și 25 de sex feminin.

Chestionarul de atribute etnice utilizat pentru colectarea datelor. Datele, pe baza cărora am identificat și am descris auto-stereotipul etnic al liceenilor bârlădeni au fost obținute prin administrarea unui chestionar de atribute etnice, în anul 2005. Procedeu listei de atribute (*check-list*) este cea mai răspândită metodă de măsurare a stereotipurilor etnice și a furnizat cele mai multe cunoștințe despre structura, stabilitatea și schimbarea acestora (Chelcea, 1998).

Chestionarul de atribute etnice a cuprins o listă cu 36 de atribute (trăsături psiho-morale pozitive sau calități, respectiv negative sau defecte), distribuite randomizat într-un tabel, în care ultimele două coloane corespund variantelor de răspuns (DA/NU). Elevii au avut sarcina de a bifa un „X” în coloana corespunzătoare lui DA sau în cea corespunzătoare lui NU, după cum considerau că trăsătura respectivă este sau nu prezentă la români. Aceștia trebuiau să răspundă gândindu-se la români ca la o etnie în întregul ei și nu la cei mai buni sau mai răi dintre membrii ei.

Trăsăturile psiho-morale, care au fost incluse în chestionar, au fost selectate dintr-o listă inițială mai lungă, rezultată în urma unei pretestări pe un grup de 23 de elevi în clasa a XI-a de la colegiul bărlădean în care am efectuat cercetarea propriu-zisă. Elevilor li s-a cerut ca, referindu-se la români ca grup etnic în ansamblu său și nu la cei mai buni sau cei mai răi dintre membri, să enumere cinci atribute (atât calități, cât și defecte), prin care ar putea fi caracterizați românii. Ulterior, lista de caracteristici rezultată din răspunsurile elevilor a fost supusă unei analize de conținut, reținându-se 36 de atribute (gramaticale, încadrabile în categoria morfologică a adjectivelor), în ordinea descrescătoare a frecvențelor de apariție. În selecția adjectivelor indicate de elevi, s-a ținut cont de inteligibilitatea și de frecvența utilizării acestora în vorbirea curentă (în acest sens, s-a lucrat cu ultima ediție a *Dicționarului Explicativ al Limbii Române*, 1996), precum și de aspectul includerii în proporții egale a atributelor psiho-morale pozitive, respectiv a celor negative.

Rezultate. În vederea evidențierii auto-stereotipului etnic în rândul liceenilor bărlădeni care au fost chestionați, am calculat frecvențele răspunsurilor DA, pentru fiecare dintre cele 36 de trăsături psiho-morale (18 pozitive și 18 negative), care au fost incluse în lista de atribute etnice. Polaritatea fiecăruia dintre atribute a fost indicată prin semnele „+”/„-”, care au fost trecute între paranteze. Datele obținute sunt prezentate în Tabelul I.

Tabelul I

Românul este:	Frecvențe absolute DA	Românul este:	Frecvențe absolute DA
inventiv (+)	62	prevăzător (+)	24
snob (-)	30	cooperant (+)	48
cult (+)	37	egoist (-)	46
cinstit (+)	9	îngâmfat (-)	39
bârfitor (-)	60	distant (în relațiile interpersonale) (-)	14
nesociabil (-)	10	cinic (-)	28
energetic (+)	54	politicos (+)	36
misogin (-)	10	răzbunător (-)	42
mincinos (-)	55	ipocrit (-)	42
arțăgos (-)	49	religios (+)	45
xenofob (-)	7	harnic (+)	46
demn (+)	36	ordonat (+)	27
calm (+)	24	ambitios (+)	57
răbdător (+)	26	hoț (-)	47
inadaptabil (-)	12	lăudăros (-)	57
curajos (+)	56	deștept (+)	56
puternic (emoțional) (+)	54	profund (+)	36
zgârcit (-)	43	individualist (-)	51

În ordinea descrescătoare a frecvențelor răspunsurilor de DA, *auto-stereotipul etnic pozitiv* a cuprins următoarele calități atribuite de liceenii bârlădeni: românii sunt *inventivi, ambițioși, curajoși și deștepți, puternici emoțional și energici*. Pe următoarele trei locuri, s-au aflat următoarele atribute: *cooperanți, harnici și religioși*. În fine, pe ultimele patru locuri, am obținut că românii sunt: *culți, demni, politicoși și profunzi*.

La acest tablou, s-a adăugat o serie de trăsături psiho-morale, derivate din analiza frecvențelor răspunsurilor de NU pentru atributele negative, care au fost incluse în lista prezentată liceenilor. Astfel, între 78 și 89 % dintre elevii chestionați au respins ideea că românii le sunt caracteristice trăsături psiho-morale negative (defecte), precum: *misoginismul, nesociabilitatea, xenofobia, inadaptabilitatea și distanța în relațiile interpersonale*.

Auto-stereotipul etnic pozitiv, care a fost conturat din răspunsurile liceenilor bârlădeni chestionați, a fost consistent, într-o anumită măsură, cu cel evidențiat de S. Chelcea și M. Moțescu (1996, 1998). Cei doi autori au chestionat, utilizând un inventar de atribute etnice, 236 de studenți, din patru unități de învățământ superior, cu profile diferite (București – 109 studenți și Timișoara – 127 studenți). Datele, pe care le-au obținut, au evidențiat următoarele trăsături psiho-morale: *ospitalitatea și firea deschisă* (atribuite de toate grupurile de studenți), *colectivismul, altruismul, vitejia, firea veselă/deschisă și simțul artistic* (atribuite de patru dintre cele cinci grupuri de studenți), *toleranța față de străini, prietenia, omenia, recunoștința, curajul, religiozitatea și inventivitatea* (atribuite de către trei grupuri), *inteligența, calmul, sinceritatea*, faptul de a fi *demni de încredere și frumusețea fizică* (atribuite de două grupuri de studenți), respectiv *hărnicia*, faptul de a fi *gospodari, modestia, cumpătarea, optimismul, hotărârea, cinstea, raționalitatea, curățenia fizică și păstrarea demnității naționale* (atribuite de un singur grup de studenți).

Dintre atributele etnice pozitive, care au fost evidențiate în cercetările întreprinse de Chelcea și Moțescu (1996, 1998) pe studenți români, șase (*inventivitatea, toleranța față de străini, curajul, religiozitatea, hărnicia și inteligența*) s-au regăsit, aproape sub aceleași denumiri (*inventiv*, faptul de a nu fi *xenofob, curajos, religios, harnic și deștept*), și printre trăsăturile psiho-morale care au compus auto-stereotipul etnic pozitiv al liceenilor bârlădeni pe care i-am chestionat. De asemenea, *vitejia*, identificată ca fiind o trăsătură psiho-morală foarte importantă în structura auto-stereotipului etnic pozitiv la studenți, a fost apropiată de *curaj*, atribuit românii de peste 86 % dintre liceenii bârlădeni pe care i-am chestionat.

Amintind și de ancheta întreprinsă de Chelcea și colaboratorii săi (1997), pe un eșantion de elevi de clasa a IV-a dintr-o școală bucureșteană, prin care autorul a vizat studiul auto-stereotipului etnic, trebuie să precizăm că, atât elevii de vârstă școlară mică, cât și liceenii par a-i vedea pe români ca fiind *harnici* (aproximativ 29 % dintre școlarii bucureșteni de clasa a IV-a, respectiv 71 % dintre liceenii bârlădeni).

În ceea ce privește *auto-stereotipul etnic negativ* (defectele), din analiza răspunsurilor de DA, pe care le-au dat liceenii bârlădeni chestionați, a rezultat, în ordinea descrescătoare a frecvențelor, următoarele trăsături psiho-morale negative atribuite românii: *bârfitor, lăudăros, mincinos, individualist, arțăgos (irascibil), hoț, egoist, zgârcit, răzbunător, ipocrit*, respectiv *îngâmfat*. La acest tablou, s-au adăugat o serie de trăsături psiho-morale negative, care au fost derivate din analiza frecvențelor răspunsurilor de NU pentru atributele pozitive, care au fost incluse în lista prezentată liceenilor, după cum urmează: *necinstit* (86.15 % dintre liceeni nu au considerat cinstea ca fiind o trăsătură psiho-morală pozitivă a românii, ca grup etnic), *agitat (neliniștit) și neprevăzător (impulsiv)* (câte 63 % dintre liceeni au considerat că românii nu este *calm*, respectiv *prevăzător*), *nerăbdător* (60 % dintre liceenii chestionați nu au considerat că românii sunt *răbdători*) și *dezordonat* (58.46 % dintre liceenii chestionați nu au atribuit *ordinea* ca fiind o calitate a românii).

Dintre trăsăturile psiho-morale negative enumerate mai sus, *hoția, minciuna, tendința de a fi dezordonați și îngâmfarea* s-au regăsit (în diferite proporții, situate sub 10 %) și printre atribuirile elevilor de vârstă școlară mică, investigați de Chelcea și colab. (1997).

Pe de altă parte, comparând rezultatele obținute pe lotul nostru de elevi bărlădeni cu cele obținute pe lotul de studenți bucureșteni și bănățeni, investigat de Chelcea și Moțescu (1996, 1998), am obținut următoarele suprapuneri, în ceea ce privește trăsăturile psiho-morale negative (defecte) atribuite românilor: *dezordonați/ dezorganizați, neprevăzători/nechibzuiți, egoiști și individualiști*.

O nuanțare, care ni s-a părut utilă pentru interpretarea rezultatelor cercetării noastre, a fost obținută, prin stabilirea unei corespondențe între atribuirile făcute de liceenii bărlădeni, cu privire la trăsăturile psiho-morale pozitive (calități), respectiv negative (defecte) ale românilor, ca grup etnic pe de o parte și, pe de alta, stilurile personalității, operaționalizate prin itemii *Chestionarului Berkeley* (tabelul II):

Tabelul II

Stil caracteristic personalității (Chestionarul Berkeley)	Atribute pozitive/negative indicate de liceenii bărlădeni (frecvențele răspunsurilor DA)
Stilul expresiv	<i>Românul este: energic, sociabil, nerăbdător</i>
Stilul interpersonal	<i>Românul este: cooperant, egoist, apropiat, politicos, lăudăros</i>
Stilul de muncă	<i>Românul este: ambițios, harnic, ordonat, neprevăzător (impulsiv)</i>
Stilul emoțional	<i>Românul este: arțăgos, adaptabil, puternic emoțional, agitat / neliniștit,</i>
Stilul intelectual	<i>Românul este: inventiv, cult, deștept, profund</i>

Chestionarul Berkeley, tradus și adaptat în România de profesorii P. Popescu-Neveanu și I. Mânzat, cuprinde 35 de itemi (adjective), care descriu profilul personalității unui individ prin intermediul a cinci stiluri (domenii ale funcționării psihice și sociale), inspirate de celebrul model Big Five: *stilul expresiv, stilul interpersonal, stilul de muncă, stilul emoțional și stilul intelectual* (pentru mai multe detalii, vezi Vasilescu, 1997; Popescu-Neveanu și colab., 1997).

Datele obținute în urma analizei răspunsurilor pe care le-au dat liceenii bărlădeni chestionați, pentru atribute (pozitive sau negative), care ar putea fi reunite sub denumirea de *stil interpersonal* (precum, *cooperant, apropiat* – opusul lui *distant* – sau *politicos*), au indicat rezultate consistente, într-o anumită măsură, cu cele obținute de I. P. Vasilescu (1997). Acest autor a chestionat un număr de 1869 de tineri și adulți români (femei și bărbați) din Muntenia, Oltenia, Banat, Moldova, Crișana, Maramureș și Ardeal, utilizând *Chestionarul Berkeley*. Datele, pe care le-a obținut, au indicat un stil interpersonal al românilor „cald și înțelegător, atent și delicat”, cu mici diferențe între regiunile istorico-geografice luate în calcul. Comparând rezultatele obținute de noi cu cele evidențiate de studiul lui Vasilescu (1997), am observat că *energia* pare să fi fost elementul comun dominant pentru *stilul expresiv* al românilor.

Alte caracteristici, rezultate din analiza răspunsurilor liceenilor bărlădeni chestionați, pe care le-am considerat ca descriind *stilul expresiv* al românilor, au fost: *sociabilitatea și nerăbdarea*.

Din răspunsurile elevilor pe care i-am chestionat, a rezultat că *stilul de muncă* al românilor ar putea fi caracterizat prin: *ambitiție, hărnicie*, dar și printr-o anumită *impulsivitate* în luarea deciziilor sau în acțiuni. Conform datelor raportate de Vasilescu (1997), 57.2 % dintre cei 1869 de români chestionați s-au caracterizat ca fiind dedicați muncii.

Stilul emoțional al românilor, așa cum a fost derivat din răspunsurile liceenilor bârlădeni la chestionarul de atribute etnice, s-a caracterizat prin *adaptabilitate* și *control emoțional* (peste 83 % dintre elevii chestionați de noi au indicat că românul este *puternic emoțional*), dar și printr-o anumită *irascibilitate* (peste 75 % dintre liceeni au indicat DA la atributul *arțăgos*), respectiv *agitație/neliniște* (63 % dintre liceenii chestionați nu au inclus *calmul* printre trăsătură psiho-morale pozitive ale românilor). Nu este foarte clar dacă rezultatul la care ne-am referit anterior reflectă un mod de a fi al românilor sau o caracteristică a acestora, care ar putea fi legată de stresul provocat de problemele economice și sociale cotidiene cu care mulți se confruntă.

În fine, pentru *stilul intelectual* al românilor, datele, pe care le-am obținut, au indicat ca fiind definitorii: *inventivitatea*, faptul de a fi *culți*, *deștepți* (aici, în sensul de ingenioși, descurcăreți în diverse situații) și *profunzi* în gândire.

Sistematizând rezultatele pe care le-am obținut, am observat că 12 dintre cele 18 trăsături psiho-morale pozitive, conținute în chestionarul de atribute etnice, au fost atribuite românilor, văzuți ca grup etnic, de peste 50 % dintre liceenii ieșeni chestionați, în timp ce șapte dintre cele 18 trăsături psiho-morale negative au fost atribuite românilor de mai puțin de 50 % dintre liceenii bârlădeni chestionați. În total, a rezultat un număr de 19 dintre cele 36 de trăsături psiho-morale (pozitive sau negative), care au fost atribuite românilor într-un sens favorabil. Astfel, românii au fost văzuți ca fiind: *inventivi*, *ambitioși*, *curajoși*, *deștepți*, *puternici emoțional*, *energici*, *cooperanți*, *harnici*, *adaptabili*, *religioși*, *moral*, *culți*, *demni*, *politicoși*, *profunzi*, *sociabili* și *aproiați* (în relațiile interpersonale), fără tendința de a fi *misogini* sau *xenofobi*.

Rezultatele, pe care le-am obținut, par să exprime tendința liceenilor bârlădeni chestionați de a avea o imagine (percepție) mai degrabă pozitivă decât negativă despre români ca etnie. Aceste rezultate amintesc de noțiunea de *socio-centrism patriotic*, despre care atrăgea atenția J. Piaget și A. Weil, într-o lucrare din 1951 și care a fost evidențiat, la noi, prin studiile întreprinse de S. Chelcea și colaboratorii săi (1996, 1998).

Rezultatele pe care le-am obținut au mai sugerat faptul că o serie de elemente comune par a se regăsi în auto-stereotipul etnic al tuturor românilor, indiferent de vârstă sau de zona istorico-geografică. Astfel, în cercetarea pe care am întreprins-o, am constatat că *hărnicia* și *inteligenta*, ca trăsături psiho-morale pozitive, sunt atribuite românilor atât de elevii de vârstă școlară mică, cât și de liceeni și de studenți.

Discuții și concluzii. Izvoarele teoretice și metodologice ale acestei cercetări au fost reprezentate de o serie de studii românești, care s-au centrat pe identificarea și pe prezentarea comparativă a stereotipurilor etnice ale românilor de etnie română despre ei înșiși sau ale românilor de alte etnii despre români. Majoritatea studiilor, însă, au utilizat, ca instrument metodologic, *Chestionarul Berkeley*, aplicat pe românii din diferite regiuni istorico-geografice și de etnii diferite. Semnalăm și studii care au utilizat liste de atribute generate de subiecți sau preformate, cu un dispozitiv de răspuns de tip scală Likert sau scală procentuală. Obiectivele acestor studii au vizat identificarea auto-stereotipurilor și a hetero-stereotipurilor – ca elemente ale reprezentării naționale a românilor (Chelcea, Moțescu, Gherghinescu și Chiran, 1995), identificarea asemănarilor și deosebirilor între românii din diferite regiuni istorico-geografice, în ceea ce privește stilurile de personalitate (Vasilescu, 1997, 1998) sau identificarea aspectelor emoționale și comportamentale de acceptare sau de respingere a altor grupuri etnice, prezente la populația românească din diferite zone ale țării (Tudor, Chiran și Scorțan, 1996).

Prin cercetarea de față, am căutat să surprindem stereotipurile etnice despre români în rândul liceenilor, subliniind o serie de elemente de conținut comune cu cele ale stereotipurilor elevilor de vârstă școlară mică și cu cele ale studenților români, din alte regiuni ale țării.

Comparațiile cu rezultatele cercetărilor întreprinse de S. Chelcea și de colaboratorii săi (1996, 1998), pe eșantioane de elevi sau de studenți din Muntenia și Banat, au evidențiat o serie de consistențe, în ceea ce privește trăsăturile psiho-morale pozitive și negative atribuite românilor, ca grup etnic. Ne referim la: *inventivitate, toleranța față de străini, curaj, religiozitate, hărnicie, nechibzuință, egoism, individualism* (trăsături identificate atât în atribuirile făcute de liceeni, cât și în cele făcute de studenți) sau la *hărnicie, hoție, minciună* (trăsături identificate atât în atribuirile făcute de liceeni, cât și în cele făcute de elevii de vârstă școlară mică).

Bibliografie:

1. Chelcea, S., Moțescu, M. (1996). Stereotipurile etnice ale studenților – aplicarea Inventarului de Atribute Etnice pentru studiul identității naționale. *Revista de Psihologie*, nr. 1-2. București: Editura Academiei.
2. Chelcea, S. (coord.) (1998). *Memorie socială și identitate națională*. București: Editura INI.
3. Iacob, L. (2003). *Etnopsihologie și imagologie*. Iași: Editura Polirom.
4. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan” al Academiei Române (1996). *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a). București: Editura Univers Enciclopedic.
5. Popescu-Neveanu, P., Mânzat, I., Puiu-Vasilescu, I., Tudor, S., Chiran, R., Craiovan, P. (1997). O abordare teoretică și metodologică a etnopsihologiei poporului român. *Revista de Psihologie*, t. 43, nr.3-4. București: Editura Academiei.
6. Tudor, S., Chiran, R., Scorțan, I. (1996). Relațiile interetnice în reprezentarea socială a românilor care trăiesc în diverse zone ale țării. *Revista de Psihologie*, nr. 4. București: Editura Academiei.
7. Vasilescu, I. P. (1997). Români despre ei înșiși. Studiu de teren. În Zlate, M. (coord.). *Psihologia vieții cotidiene*. Iași, Editura Polirom.
8. Vasilescu, I.-P. (1998). Români. Asemănări și diferențe interregionale. Studiu de teren. *Revista de Psihologie*, nr. 3-4. București: Editura Academiei.

Aparut în Volumul cu lucrările celei de-a V-a ediții a Simpozionului Național KREATIKON, Editura Performantica, Iași, 2008